

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНОСОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

У статті аналізуються можливості наукового аналізу етносоціальних процесів у західній та вітчизняній суспільно-політичній думці. Обґрунтовується важливість таких досліджень для забезпечення політичної стабільності в українському суспільстві.

Lesia Kovach. The theoretical basis of the study ethno-social processes in the regions of Ukraine. In the article the basic going is analysed near determination of concept «etnichnist'» and questions related to etnosocial'noy stratification. It is marked actuality of this research for adjusting and prognostication of etnosocial'nikh processes both in the state on the whole and its regions in particular.

Соціально-професійна стратифікація, особливо в державах з багатонаціональним складом населення, є показником соціально-економічного розвитку та демократизації суспільства. Водночас уявлення більшості громадян про рівність/нерівність етнічних груп рідко ґрунтуються на знаннях реальної соціальної практики, тоді як подібна аберація впливає не тільки на сприйняття етносами один одного, але й на можливості маніпулювання етнічним чинником політиками як на внутрішньодержавному, так і міждержавному рівнях. Саме тому аналіз соціально-професійної стратифікації українського соціуму в його етнічному розрізі сприятиме не тільки глибшому розумінню суспільно-політичних процесів, що відбуваються в країні, а й підвищенню ефективності державного управління етнополітичною та економічною сферою, узгодження інтересів особи і держави, національної більшості та меншості, виробленню стратегічних прогнозів соціально-економічного і суспільно-політичного розвитку українського соціуму, здатного до сприйняття і реалізації цивілізаційних цінностей, успішного і конкурентного функціонування в умовах глобалізації економічного і соціального життя, нових викликів ХХІ ст.

Особливу зацікавленість у цьому плані становить Донбаський регіон, (включає Донецьку та Луганську області), який найсуттєвішим чином впливає на долю країни саме

через свій економічний потенціал. На Донеччині — в серці Донбасу — створюється 25% ВВП України. Тут діє 822 промислових підприємств, зосереджено більшу частину видобутку вугілля країни. За території 4,4% від території України і 9,9% населення України на Донеччині розташовано 11,2% основних фондів, зосереджено 21,2% промислового виробництва держави. Донбас дає 21,5% експорту, 9,5% інвестицій у основний капітал; забезпечує 55% загальнодержавних вантажних і пасажирських залізничних перевезень. На відміну від інших регіонів України, бізнес-еліта Донбасу є консолідованою, що дозволяє їй відігравати провідну роль у суспільно-політичному житті країни. Разом з цим, Донбас — старопромисловий індустріальний регіон з суттєво зношеними основними фондами, кризовою вугільною промисловістю, низьким рівнем охорони здоров'я, застарілими коксохімічними та металургійними виробництвами. Ряд шахт, будучи неліквідними підприємствами, водночас є містоутворюючими, і їх закриття може призвести до соціального вибуху. Це — велика проблема для держави, масштаби якої можуть бути й більші, ніж проблеми аналогічних регіонів — Руру в Німеччині, Сілезії в Польщі, Пітсбургу у США тощо. Тим більше, що населення обох областей Донбасу є чи не найбільш схильним до страйків, мітингів, інших актів громадянського протесту. Так, у найбільших страйках, що відбулися в Україні у 1993 р., переважна більшість (понад 70%) страйкуючих припадала саме на Донбас: 63,2 тис. осіб — на Луганську та 136 тис. осіб — на Донецьку області (зі 260,3 тис. усіх страйкуючих тоді в Україні).

У 1994 р. питома вага страйкуючих Донбасу зменшилася і становила 22,2% осіб. Але вже у 1995 р. цей показник знову збільшився до 72,6%. Зростання страйкового руху, що спостерігалось в Україні у 1996 р., відбувалося переважно за рахунок Донбасу, де питома вага страйкарів перевищила 75% від їхньої загальної кількості у державі.

Актуальність дослідження посилюється і національним складом населення регіону, зокрема великою кількістю російського населення та безпосередньою близькістю з Російською Федерацією, де рівень життя і оплата праці є поки що вищими, ніж в Україні. За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 р. на території Донецької області проживає 2744,1 тис. (56,9%) українців, 1844,4 тис. (38,2%)

росіян, 77,5 тис. (1,61%) греків, 44,5 тис. (0,92%) білорусів, 19,2 тис. (0,4%) татар, 15,7 тис. (0,33%) вірмен та 75,4 тис. (1,49%) представників інших етнічних груп [1].

У Луганській області кількість українців становить 1472,4 тис. осіб, або 58,0%, росіян — 991,8 тис. осіб, або 39,0%, представників інших національностей — 54,5 тис. осіб, або 3,0% [2].

Складність ситуації полягає ще й у тому, що місцеве населення, яке потерпає від низького рівня життя та соціальних негараздів, переконане у тому, що саме їхній регіон є економічним донором усієї країни, а тому наявний у країні розподіл доходів і ресурсів є несправедливим. Така регіональна поляризація в уявленнях населення послаблює консолідаційні процеси, викликає відчуження та негативне ставлення людей один до одного. Це підтверджують і результати останніх парламентських та президентських виборів, які чітко окреслили кордони поділу електоральних симпатій за регіональною ознакою. Зокрема, переважно аграрний та національно-орієнтований Захід голосував за «помаранчевих» — В.Ющенко і Ю.Тимошенко, індустріально-розвинені Південь і Схід — за «біло-голубих» та В. Януковича [3]. Проблему ускладнює відсутність загальнонаціональної регіональної політики та збереження соціально-економічних диспропорцій у регіональному розвитку країни.

Виходячи з тих міркувань, що регіональні особливості та специфіка економічного розвитку регіонів великою мірою визначають стан етнонаціональних відносин в Україні, метою нашої статті є аналіз теоретичних основ управління етносоціальними процесами в різних регіонах України з тим, щоб визначити способи, методи та шляхи оптимізації їх перебігу та сформувати на цій основі основні пріоритетні напрями реалізації загальнодержавної етнонаціональної політики.

Об'єктом дослідження виступає етносоціальна нерівність як джерело міжетнічних протиріч і конфліктів.

Предметом — концептуальні та методологічні підходи вивчення конфліктного потенціалу етносоціальної нерівності у вітчизняній і зарубіжній суспільно-політичній думці, а також шляхи запобігання та вирішення конфліктних ситуацій.

При цьому автор керується розумінням того, що міжетнічний конфлікт — це один з різновидів соціального

конфлікту, який може проявлятися у різних сферах матеріального і духовного життя та мати різні суб'єктно-об'єктні відносини (конфлікт між соціальними групами, між групою та індивідом, між групою і державою, між державами тощо). Він виникає як результат несумісності прагнень і мотивів його учасників та може проявляти себе у політичній, соціальній, економічній, культурній та інших сферах.

Предметом особливої уваги виступають соціальні проблеми й потреби етнічних спільнот. Адже протиріччя, що виникають з приводу володіння матеріальними і суспільними ресурсами, на думку багатьох науковців, є одними з головних чинників виникнення суспільних протиріч та конфліктів. «Оглядаючи причини міжетнічного конфлікту, — зазначають українські дослідники В. Євтух та А. Попок, — можна зробити висновок, що глобальною причиною конфліктів є змагання соціальних груп (а етнічна спільнота є одним з її різновидів) за здобуття гідних ніш у процесі суспільного розвитку країни... У поліетнічних країнах ці змагання розвиваються на базі етнічного чинника. Оскільки можливості таких ніш на певному статистичному відтинку розвитку суспільства обмежені (мається на увазі той факт, що вони зазвичай зайняті представниками етнічних спільнот з більш потужним силовим полем), то конкурентне співіснування різних етнічних спільнот може набирати гостроти й досягати... стану етнічного антагонізму, від якого лише крок до виникнення етнічного конфлікту» [4, с. 164].

Джерелом етнічних протиріч і конфліктів також може стати високий економічний статус деяких діаспорних груп навіть порівняно з домінуючим етносом. Як приклад, можна навести ситуації з етнодіаспорними групами китайців у сучасних державах Південно-Східної Азії (Сінгапур, Малайзія, Філіппіни, Таїланд, В'єтнам, М'янме, Індонезія), росіян в Латвії та Естонії. У 1998 році в Індонезії відбувся навіть погром китайців, які становлять лише 3,5% населення країни, але контролюють 70% її економіки та 9 з 10 найбільших фінансових груп [5].

Росіяни мали високий соціальний статус у період перебування Латвії та Естонії у складі СРСР. Однак після здобуття цими країнами державної незалежності ситуація змінилася.

Згідно зі статтею 2 закону Латвійської республіки «Про громадянство» (1994 р.) громадянами Латвії визнавалися:

— особи, які були громадянами Латвії до 17 червня 1940 р., а також їхні нащадки, які пройшли реєстрацію в передбаченому законом порядку, за винятком осіб, які після 4 травня 1990 р. стали громадянами іншої держави;

— особи, які натуралізувались («натуралізація» — процес прийняття в громадянство) або стали громадянами Латвії іншим шляхом у встановленому законом порядку;

— діти, які знайдені на території Латвії і батьки яких невідомі;

— діти, які не мають батьків і проживають у Латвії в дитячому будинку або школі-інтернаті;

— діти, на момент народження яких обоє батьків були громадянами Латвії, незалежно від місця народження дитини [6].

В Естонії, згідно із законом «Про громадянство», який набув чинності 26 січня 1992 р., громадянами країни визнавалися лише ті особи та їхні нащадки, які мали цей статус до червня 1940 р., тобто до часу радянської окупації. Інші особи для набуття естонського громадянства мали пройти процедуру натуралізації: 1) два роки проживати в країні, починаючи з 30 березня 1990 р.; 2) знати естонську мову на рівні повсякденного спілкування; 3) скласти присягу на вірність Естонській республіці.

Наслідком цих законодавчих нововведень стало те, що переважна частина росіян та представників інших національностей країн Балтії (за винятком Литви, де було прийнято «нульовий варіант») не змогли взяти участь у виборах до Парламенту (в поліетнічній Естонії він був сформований виключно з естонців, у поліетнічній Латвії — виключно з латвійців), а отже, були позбавлені можливості впливати на прийняття державних та будь-яких інших суспільно-політичних рішень як «негромадяни».

Вони також втрачали право перебувати на державній службі, бути суддями, прокурорами, працівниками правоохоронних органів, дипломатами, ревізорами, контролерами, присяжними, прикордонниками, пожежниками, обіймати інші посади. Для «негромадян» також встановлювався ряд обмежень для ведення підприємницької діяльності.

Коментуючи ситуацію зі своїми співвітчизниками в Латвії та Естонії, міністр закордонних справ Російської Федерації Сергій Лавров охарактеризував її як ганебну.

У деяких поліетнічних суспільствах, де чітко окреслюються етнічні сегменти (за характером поселення, специфікою зайнятості), етнічний антагонізм виникає й унаслідок витіснення із певних сфер або недопущення у ці сфери представників із інших етносів, окрім тих, які свого часу опанували відповідну сферу. Особливо чітко це фіксується у сфері так званого малого бізнесу у Сполучених Штатах Америки, Канаді, Великобританії, Австрії (скажімо, вихідці з Кореї контролюють практично всі пункти торгівлі овочами у Нью-Йорку; віденські торговці пресою — виключно іммігранти з країн південно-східної Азії та арабського регіону).

Значно рідше етнічний конфлікт виникає у полі взаємодії різних меншинних груп населення (іноді, у США), або у полі взаємодії спільнот, які демонструють свої претензії на домінуюче становище у суспільстві (наприклад, фламандська й валлонська общини у Бельгії), або у місцях компактного розселення представників кількох етнічних спільнот (скажімо, у Криму, подеколи на Закарпатті).

Проте факт існування відмінних за місцем та роллю в суспільстві груп може бути потрактований не лише як прояв соціальної нерівності, а й як функціонально виправдане взаємодоповнення різними групами одна одної, особливо, коли йдеться про трудову сферу. В цьому плані привертають увагу дослідження американських соціологів середини ХХ століття Р.Лінтона, Т.Парсонса, К.Девіса, У.Мура та інших. Нерівна винагорода, включаючи прибуток і статус, вважають функціоналісти, є необхідним механізмом, за допомогою якого суспільство гарантує, що найважливіші для суспільства місця посядуть найкваліфікованіші люди.

У вітчизняній етносоціології та етнополітології функціональний підхід представлений працями Т.Рудницької, яка стверджує, що етнічний склад галузей господарства, що склався в Україні на рубежі 80—90-х років ХХ століття, пропорції професійно-кваліфікаційного складу зайнятих у них свідчить про наявність у суспільстві етнокультурного поділу праці. «Займаючи певну нішу в трудовій сфері суспільства, — пише дослідниця, — різні етнічні спільноти доповнюють одна одну, створюючи цілісний трудовий потенціал населення держави. Наприклад, значна частина поляків зайнята у лісовому господарстві, що пов'язано з розташуванням їхнього традиційного компактного прожи-

вання в українському Поліссі. Галузеві вподобання болгар реалізовані у заготівельній галузі, а в греків — у сфері торгівлі та громадського харчування. Такий розподіл склався під впливом давніх етнокультурних традицій і тому, — вважає Т.Рудницька, — суспільству недоцільно ліквідувати ці трудові етнічні ніші.

Водночас, — переконана Т.Рудницька, це, безумовно, не означає заперечення необхідності створення у суспільстві таких умов, які б сприяли вертикальній мобільності тих груп, які поки що є на нижчих щаблях етнічної ієрархії і не тільки за професійно-кваліфікаційними критеріями, а й, перш за все, з погляду матеріального становища, участі в управлінні тощо» [8, с. 33].

Основні труднощі, з якими може зіткнутися функціональне вивчення етнічної взаємодії, це питання про те, виходячи з якого цілого потрібно пояснювати факти і впливи? Чи етнічні групи є окремими самостійними системами, чи підсистемами поліетнічного цілого? І чи потрібно вважати поліетнічне суспільство особливим типом системи?

Близькою до функціонального напрямку є «теорія внутрішнього колоніалізму» американського етносоціолога М.Хектера (Вашингтонський університет). Згідно з цією теорією представники тих чи інших етносів мають нахил до певного виду розумової чи фізичної праці і, займаючись саме нею, ефективно досягають найпомітніших успіхів. За умов нормального функціонування економіки й адекватного структурування ринку праці, коли існує великий діапазон вибору сфер зайнятості й відсутня дискримінація недомінуючих груп населення за етнічними ознаками, такий поділ є позитивним механізмом регулювання виробничих відносин у поліетнічному суспільстві.

Однак у кризових економічних ситуаціях, коли падає обсяг виробництва, зростає рівень безробіття, а отже, і конкуренція на ринку праці, то домінуюча більшість намагається зміцнити своє становище. За іммігрантами закріплюються сфери малокваліфікованої, фізично важкої, брудної і низькооплачуваної праці, що усвідомлюються ними як дискримінація і стає причиною їхньої етномобілізації [9].

Наприкінці 70-х рр. ХХ ст. у науковій думці значної популярності набули модерністські теорії. Вважалося, що модернізація (перехід від традиційного типу суспільства до

індустріального) забезпечує людині більше свободи. Цього ж вимагає і неокласична економічна теорія, в якій наголошується, що ринок має бути максимально широким і що будь-яке інституційне обмеження вільного вибору є небажаним.

У світлі цих уявлень етнічність, яка мобілізується модернізацією, виступає перешкодою такому вивільненню особистості і, як пережиток минулого, приречена на зникнення з прийняттям західного способу життя. Вважалося, що для нівелювання етнічного фактора достатньо правильно керувати ресурсами і заохочувати економічне зростання. Центральним положенням теорій 1950—1970 років було твердження, що етнічні конфлікти, націоналізм є кризовими явищами не до кінця модернізованого суспільства і що остаточне становлення такого суспільства буде його кінцем.

Однак з часом виявилось, що, незважаючи на модернізацію і прискорене економічне зростання, значення етнічного чинника у світі не тільки не зменшилось, а навіть зросло. Окрім цього, було встановлено, що у різних країнах модернізація може відбуватися шляхом, відмінним від західного. Певному поясненню цих процесів сприяло поширення неокласичної економічної теорії, згідно з якою найрізноманітніші і навіть дуже далекі від економіки явища можна пояснити за допомогою категорії раціонального вибору. Висловлювалося припущення, що збереження етнічного чинника пов'язано з його вигідністю. Оскільки влада і багатство можуть бути надбанням відносно невеликої групи людей (еліти), що, як правило, самостійно неспроможна витримати виснажливу боротьбу за свої інтереси, еліта мобілізує «неелітні» маси для боротьби за ці інтереси. Зручним інструментом такої мобілізації, на думку прихильників цих поглядів, і є етнічність, яка дає змогу подати справу таким чином, що маси борються за честь і гідність свого народу, за землі й пам'ять предків тощо, а не за корисливі, а нерідко й гедоністичні інтереси еліти. Націоналізм, зазначає британський дослідник Р.Роговські, майже завжди ґрунтується на прискіпливій оцінці власного інтересу і реальної суспільної ситуації (а не є наслідком історії або ілюзії) і що він найтіснішим чином пов'язаний з суспільним поділом праці та змінами в цьому поділі. Таким чином, зростання значимості етнічного чинника стало розглядатися як продукт або умова економічного розвитку і політичної консолідації, як

фундаментальна риса модернізації. Його посилення є результатом природної конкуренції етнічних груп на різноманітних ринках, які постійно змінюються.

Сучасні наукові пошуки у площині соціальної стратифікації пов'язані з розробкою концепцій «нового класу інтелектуалів та інтелігенції» (Е.Гоулднер), «службового класу» (Н.Аберкромбі, Дж.Голдторп, Д.Дарендорф, М.Севедж) з їх незмінним акцентом на високоосвічених верствах населення, специфічній культурі та соціально-трудових відносинах.

Серед способів пізнавальної діяльності продуктивними видаються статистичні методи багатовимірної класифікації. Групувальними ознаками виступають як атрибутивні (рівень освіти, соціальне походження, зайнятість, місце проживання, обсяг владних повноважень), так і кількісні (рівень поточного доходу, розмір накопиченого багатства) показники. Стратифікувати населення лише за одним чи двома критеріями, наприклад, представленістю етносів у тій чи іншій професійній групі та рівнем освіти — це значить надто спрощувати соціальну картину, особливо щодо сучасного суспільства, в якому процеси стратифікації виступають як виключно багатомірне явище, яке «реєструє», «оцінює», «розміщує» людей та групи людей у широкому діапазоні певної шкали статусів, ролей, позицій.

Основним джерелом статистичних даних для всебічного вивчення етнічних особливостей соціально-професійної стратифікації населення України, в тому числі і в регіональному розрізі, є дані двох переписів — останнього Всесоюзного перепису населення 1989 року та першого Всеукраїнського перепису населення 2001 року.

«Словник занять» Всеукраїнського перепису населення 2001 р. містить 9 класифікаційних груп (розділів), 97 підгруп, згідно з якими і розподіляються заняття окремих респондентів, названі ними як відповіді на відповідне запитання переписного листа. Під заняттям розуміється діяльність, яка приносить заробіток або дохід.

Словник розроблено науковими установами країни на базі чинного в Україні з січня 1995 р. Державного класифікатора України «Класифікатора професій» ДК 003-95 з урахуванням змін, що були внесені протягом 1998—2001 рр. Державний класифікатор професій України ґрунтується на

Міжнародній стандартній класифікації професій 1988 р. (ISCO — 88), рекомендованій Міжнародною конференцією статистики праці для переведення національних даних у систему, що полегшує міжнародний обмін професійною інформацією [10, с. 6-7].

Перша група (розділ) — «Законодавці, вищі державні службовці, керівники» — містить професії, що пов'язані: з визначенням та формуванням державної політики, законодавчим регулюванням; вищим державним управлінням; правосуддям та прокурорським наглядом; керівництвом підприємствами, установами, організаціями та їх підрозділами, незалежно від форм власності та видів діяльності. Група охоплює широке коло професій, пов'язаних зі здійсненням різноманітних функцій управління та керівництва. Присутність у цій професійній страті не тільки є ознакою належності до політичної та управлінської еліти, а й дає етнічним спільнотам можливість брати участь у прийнятті важливих для них рішень.

Інша престижна соціальна група, належність до якої вважається індикатором соціальної впливовості групи, є «Професіонали». Професії цієї групи вимагають від працівника кваліфікації за дипломами про вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра, про присудження наукового ступеня кандидата наук, доктора наук, атестатам вченого звання старшого наукового співробітника, доцента, професора. Професійні знання полягають у збільшенні наявного фонду знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв'язання певних проблем чи в систематизованому викладанні відповідних дисциплін у повному обсязі.

До групи професій, участь у яких також вважається престижною, належать «Фахівці» — люди, які володіють знаннями в одній або більше галузях природничих, технічних чи гуманітарних наук. Професійні завдання полягають у виконанні спеціальних робіт, пов'язаних зі застосуванням положень та використанням методів відповідних наук. Це професії, яким відповідає кваліфікація за дипломом чи іншим відповідним документом молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, що проходить післядипломну підготовку (стажування, інтернатуру, клінічну ординатуру); спеціаліста (на роботах з керування складними технічними комплексами та їх обслуговування).

Четверта група — «Технічні службовці» — включає професії, які передбачають знання, необхідні для підготовки, збереження та відновлення інформації та проведення обчислень. Професійні знання цієї групи пов'язані з виконанням секретарських обов'язків, роботою на друкарських машинках чи інших конторських машинках, записами та опрацюванням цифрових даних чи обслуговуванням клієнтів (поштове обслуговування, операції грошового обігу, надання довідок, реєстрації або переведення інформації тощо). Професії вимагають повної загальної середньої та професійної освіти чи повної загальної середньої освіти та професійної підготовки на виробництві.

Особливе місце з огляду престижності посідають представники п'ятої групи — «Працівники сфери обслуговування та торгівлі». Група охоплює професії, які передбачають наявність знань, необхідних для надання відповідних послуг чи здійснення торгівлі. Професійні завдання охоплюють забезпечення послугами, пов'язаними з поїздками, побутом, харчуванням, обслуговуванням, охороною, підтриманням правопорядку, торгівлею тощо. Більша частина професій цієї групи вимагає повної загальної середньої та професійної освіти або повної загальної середньої освіти та професійної підготовки на виробництві. Високий соціальний престиж має менеджерський прошарок цієї групи.

Шоста група занять — «Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства». Група містить професії, які передбачають знання, необхідні для сільськогосподарського виробництва, лісового господарства, риборозведення та рибного промислу. Професійні завдання полягають у вирощуванні врожаю, розведенні тварин чи полюванні, добуванні риби чи її розведенні, збереженні та експлуатації лісів з орієнтацією головним чином на ринок і реалізацію продукції організаціям збуту, торгівельним підприємствам чи окремим покупцям. Освіта має бути повною загальною середньою або професійною, чи повною загальною середньою з професійною підготовкою на виробництві.

Сьома група (розділ) — «Кваліфіковані працівники з інструментом» — включає професії, які передбачають знання, необхідні для вибору способів використання матеріалів та інструментів, визначення стадій робочого про-

цесу, характеристик та призначення кінцевої продукції. До групи належать професії, пов'язані з видобутком кописних копалин, будівництвом та виробленням різної продукції. Ці професії вимагають повної загальної середньої та професійної освіти та професійної підготовки на виробництві. Для деяких професій потрібна кваліфікація молодшого спеціаліста.

Восьма група — «Оператори та складальники устаткування і машин» — об'єднує професії, які потребують знань, необхідних для експлуатації та нагляду за роботою устаткування та машин, у тому числі високоавтоматизованих, а також для їх складання.

Професійні завдання охоплюють розроблення корисних копалин чи нагляд за їх видобутком, ведення робочого процесу та виробництво продукції на устаткуванні чи машинах, керування транспортними засобами чи пересувними установками, складання виробів із деталей та вузлів.

До найменш престижних. Безумовно, належить дев'ята група — «Найпростіші професії». Заняття цієї групи потребують знань для виконання простих завдань з використанням ручних інструментів, у деяких випадках зі значними фізичними зусиллями.

Професійні завдання пов'язані з продажем товарів на вулиці, збереженням та охороною майна, прибиранням, чищенням, пранням, прасуванням, та виконанням низькокваліфікованих робіт у видобувній, сільськогосподарській, риболовній, будівельній та промисловій галузях тощо. Для професій цієї групи достатньо неповної середньої освіти та мінімальної професійної підготовки на виробництві чи інструктажу.

Оскільки перепис ґрунтується на Міжнародній стандартній класифікації професій, це дає змогу порівняти соціально-економічну структуру населення України та її етнічні характеристики з іншими європейськими державами, виявити проблеми та запропонувати шляхи подальшого суспільно-економічного поступу нашої країни. Адже успішні розвинуті суспільства зазвичай пильно вглядаються в особливості своєї «внутрішньої будови» і їх досвід засвідчує, що ця схильність до самопізнання допомагає у пошуку рушійних сил та соціальних резервів суспільно-економічного розвитку, у забезпеченні його динамічності й збалансованості. Класифіка-

тор постійно модифікують, що дозволяє максимально повно фіксувати основні тенденції на ринку праці та оцінювати рівень суспільного розвитку.

Водночас, фахівці з проблем соціальної нерівності, як правило, не обмежуються фіксацією соціального статусу групи, а співвідносять його з уявленнями самої групи щодо справедливості такого становища, порівняно з іншими групами. Як зазначає російська дослідниця Л.Дробіжжева (голова авторського колективу і відповідальний редактор монографії, що має симптоматичну назву: «Соціальна нерівність етнічних груп: уявлення та реальність»), з'ясування уявлень щодо нерівності входило в предмет нашого вивчення не випадково. «Якщо соціальна нерівність у масовій свідомості пов'язується з етнічністю, якщо люди вірять, що їхня національна належність впливає на соціальне становище, вони будуть діяти відповідно до цих переконань... Якщо члени контактуючих груп по-різному визначають одну й ту саму міжгрупову реальність, то створюється підстава для соціальної напруженості та конфлікту» [11, с. 15].

Добре опрацьованим засобом вивчення характеру між-етнічних відносин також є застосування шкали національної дистанції Богардуса, яка була розроблена у 1925 р. американським соціальним психологом Е.Богардусом. В Україні вона була апробована і модифікована Н.Паніною та Є.Головахою (Інститут соціології НАН України) у 1991 — 1999 роках. Найчастіше її використовують для вимірювання відкритості/закритості індивідів до контактів з іноетнічними групами, поширення синдромів толерантності / ксенофобії. Однак цей методичний прийом відкриває ширші можливості. Зокрема, розрахувавши середньозважену суму балів, яку набрала кожна з етнічних груп, що є в складі суспільства, можна визначити загальну ієрархію у шкалі від високого рівня бажаності контактів з представниками цієї групи до повного відторгнення такої можливості. У цьому разі приписаний громадською думкою ранг, що визначений за цими критеріями, може не збігатися з реальним місцем розташування групи у системі соціальної стратифікації. Крім того, етнічна група, яка переважає за кількістю представників у вищих прошарках суспільства, може займати у суб'єктивно-ціннісній ієрархії найнижчі місця, що може свідчити про існування в суспільстві латентної напруженості, зокрема, у системі міжетнічної взаємодії.

Отже, більшість концепцій, що перебувають у сучасному науковому полі, нехай навіть як об'єкт критики, містять евристичний потенціал і можуть бути продуктивно використані в науковому аналізі сучасних тенденцій етнонаціонального розвитку як країни в цілому, так і Донбасу зокрема.

1. Про кількість та склад населення Донецької області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. — Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/donetsk/>

2. Про кількість та склад населення Луганської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. — Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/lugansk/>

3. Центральна виборча комісія. — Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/vm_2010/

4. Євтух В., Попок А. Конфлікт міжетнічний // Етносоціологія: терміни та поняття. — К., 2003.

5. Иванова И.С., Куликова М.О., Мацулевич И.Е. Индонезия: география нестабильности // География. — 2002. — №44.

6. Закон Латвийской Республики «О гражданстве». — Режим доступу: <http://www.mfa.gov.lv/ru/consul-info/356/>

7. Неграждане (Эстония). — Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

8. Рудницька Т. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. — К., 1998.

9. Євтух В. Культурного поділу праці теорія // Етнічний довідник: поняття та терміни. — Режим доступу: <http://etno.uaweb.org/glossary/k.html>

10. Державний комітет статистики України. Зайняте населення України. Населення, зайняте економічною діяльністю за групами занять за даними Всеукраїнського перепису населення / За ред. О.Г. Осауленка. — К., 2004.

11. Социальное неравенство этнических групп: представления и реальность / Автор проекта и ответственный редактор Л. Дробижева. — М.: Academia. 2002.